

ARTNER ANNAMÁRIA*

Válságban a munka?

A legnagyobb kihívás mostanában a fejlett világ előtt a foglalkoztatás. Lesz-e elég munkahely mindenki számára, hogy a csökkenő, de előregedő népességet el tudja tartani? A közmegegyezés szerint a legnagyobb gond a fejlett társadalmak (mindenekelőtt Európa) előregedése: túl sok idős korú jut (és még több fog jutni) egy keresőre. De vajon tényleg a Sántha Ferenc által a „Sokan voltunk” című novellában megénekelt „felesleges öregek” problémájával van-e dolgunk?

A munkanélküliség, vagy alacsony foglalkoztatás kérdése nem a 2008-ban kirobbant, és még mindig virulens válsággal tört a felszínre. A gyökerek egészen a 70-es évek olajárrobbanásáig nyúlnak vissza, amikor az elavult termelési szerkezetet lassan felváltotta a mikroelektronikai alapú automatizált termelés. Akkor tehát a technológiai fejlődés lenne az oka a nagyszámú „felesleges” munkaerőnek?

Mindkét kérdés megválaszolásához közelebb jutunk, ha a gazdálkodás módját vesszük górcső alá. A termelés a kapitalista piacgazdaságban vállalati keretek között folyik, ahol a vállalatok (tulajdonosai) a befektetett tőke megtérülésében érdekeltek. Akkor tudnak megélni, ha kellő mennyiségű és rátájú nyereséget produkálnak.

Ha tehát a fajlagos költségeket minél inkább leszorítják. Így például, ha egy profitorientált üzemben 100-an dolgoznak napi 8 órában 800 pár cipőt gyártva naponta, és a tulajdonos egy új, a korábbinál kétszer termelékenyebb gépsort állít üzembe, akkor nem négy órára fogja leszállítani munkásai munkaidejét (mint azt a technológia megengedné), hanem elbocsátja 50 százalékukat. Másképpen nem lenne számára értelmes megvásárolni az új gépsort. A foglalkoztatottak száma tehát csökken, miközben az egy munkára jutó termék mennyisége nő: 1 óra helyett most csak fél óra szükséges egy cipő előállításához – egy munkás 1 óra alatt nem 1 hanem 2 pár cipőt gyárt. (A termékmennyiség növekedése a technológia elterjedésével az egységnyi termék értékének csökkenését vonja maga után, és ez ismét technológiai fejlesztést tesz majd szükségessé.) A munkaóra eltartóképesége nőtt – nem úgy a dolgozóké, akik most már csak fele annyi bértömeggel rendelkeznek.

A technikai fejlődés jóvoltából a termelésből felszabaduló idő (szabadidő) nem egyenletesen oszlik meg a társadalom munkaképes tagjai között, hanem felhalmozódik a munkanélküliek oldalán. Parlagon hever, és mint ilyen „megromlik” az értékes munkaerő. Ebből betegségek, devianciák sora alakul ki, aminek a kezeléséhez (orvos, szociális munkás, rendőrség stb.) a társadalom részéről további munkaórák szükségesek. (A rendőr például nem termel – piaci – értéket, de őt is el kell tartani.) Ami tehát vállalati szinten megtakarítást jelentett, az társadalmi szinten veszteség és pazarlás egyszerre.

A probléma gyökere a gazdálkodás módjában, és ennek fogalmi meghatározásában rejlik. A hatékonyságot a kapitalista piacgazdaságban a profitabilitáson (értéken) mérik, holott a társadalomnak önmaga újratermeléséhez *munkaórák* szükségesek. Nem a *társadalmi munkaerőalappal* való gazdálkodás folyik, hanem vállalati *költség-gazdálkodás*.

A foglalkoztatás, előregedés mai problémája tehát csak annyiban orvosolható, amennyiben a profittermelés hatóköre visszaszorul. Etekintetben is elgondolkodtató Kína példája – ami viszont már egy másik minniesszé témája kell legyen.

* Artner Annamária tudományos főmunkatárs, MTA Világgazdasági Kutatóintézet.